

epinotum i barwa. *F. kontuniei* BETR. została wyróżniona głównie na podstawie obecności odstających włosów na spodzie głowy i pronotum.

U okazów *F. exsecta* NYL. z Polski wyżej wymienione cechy są bardzo zmienne, nawet w obrębie jednego gniazda. Wycięcie tylnego brzegu głowy u okazów z Wetliny waha się od 0,063 mm do 0,10 mm, co w przeliczeniu na stosunek długości wcięcia do jego głębokości ($\frac{a}{b}$) wynosi od 12,28 [rys. 1] do 7,09 [rys. 2]. Stosunek wypukłości boków głowy do ich długości ($\frac{c}{d}$) u okazów z Wetliny waha się od 6,22 [rys. 3] do 9,28 [rys. 4]. Długość palpi maxillaris u okazów z Wetliny waha się od 0,70 mm [rys. 5] do 0,88 mm [rys. 6.] Kształt epinotum jest równie zmienny. Stosunek długości części poziomej do długości części opadającej ($\frac{e}{f}$) waha się u okazów z Wetliny od 0,67 [rys. 11] do 1,5 [rys. 12]. Zmienne jest także ubarwienie. W próbce z jednego gniazda z Libiszowa stwierdziłem okazy zupełnie jasne, o głowie [rys. 7] czerwono-brunatnej, z częścią tylną tylko nieco ciemniejszą od policzków, z tułowiem jednobarwnym, koloru palonej gliny, bez plamy na pronotum [rys. 8], z nogami i pomostkiem barwy tułowia, z brunatnymi rozjaśnieniami na pierwszym segmencie odwłoka oraz okazy z głową [rys. 9] silnie przyciemnioną, w tylnej części czarno-brunatną, z wyraźną brunatną plamą na pronotum i mesonotum, z nogami ciemniejszymi od tułowia [rys. 10] i bez rozjaśnień na pierwszym segmencie odwłoka. W obrębie tego gniazda spotyka się wszystkie przejścia, od form jasnych do ciemnych. W innym gnieździe z Wetliny stwierdziłem okazy ubarwione jaśniej od ciemnych okazów z Libiszowa [rys. 11] i okazy znacznie ciemniejsze od tych ostatnich, u niektórych okazów przednia część głowy jest brunatna, a tylna zupełnie czarna [rys. 1]. Plama na tułowiu jest brunatnoczarna, bardzo duża: zajmuje ona niemal całe pronotum i znaczną część mesonotum, sięgając prawie do metanotum. Silnie zaciemnione jest również prosternum, szczyt łuski pomostka oraz nogi, które są ciemnobrunatne [rys. 12].

Owłosienie może być równie zmienne, np. we wspomnianym wyżej gnieździe z Libiszowa były zarówno okazy całkowicie pozbawione odstających włosów na tułowiu [rys. 8] i z przylegającymi włosami na bokach głowy [rys. 7], jak i okazy z włosami odstającymi na tułowiu i bokach głowy. U okazów silnie owłosionych włosy na bokach głowy [rys. 9] odstawiają pod kątem 45°, a na pronotum występuje kilkadziesiąt odstających włosków i po kilka na spodzie głowy, prosternum, bokach epinotum i łusce pomostka [rys. 10]. Włosy na spodzie głowy są ustawione skośnie, mniej więcej pod kątem 45°.

Wielkość robotnic w obrębie jednego gniazda jest na ogół stała, natomiast występują różnice między poszczególnymi gniazdami. Długość robotnic waha się od 5 mm (Podkowa Leśna) do 7,5 mm (Wisła, góra Tuł).

Kształt głowy, długość palpi maxillaris, kształt epinotum i owłosienie są zmienne nie tylko w obrębie jednego gniazda, różnice w ich kształcie występują także między seriami okazów z różnych gniazd. Nie zaobserwowałem jednak żadnych związków między kształtem omawianych elementów a rozmieszcze-